

TARPKULTŪRINIO DISKURSO ATSPINDŽIAI MICKŪNO FENOMENOLOGIJOJE

ŽILVINAS VAREIKIS

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

ISSN 1392-0588 (spausdintas)

ISSN 2335-8769 (internetinis)

<https://doi.org/10.7220/2335-8769.76.3>

2021. 76

SANTRAUKA. Straipsnyje filosofijos istorijos požiūriu aptariami Algio Mickūno tarpkultūrinės komunikacijos aspektai ir jos ryšiai su fenomenologijos tradicija. Siekdamas parodyti minėtų idėjų tarpusavio ryšį straipsnio autorius analizuoja tarpkultūrinį diskursą, atsiskleidžiantį Mickūno veikaluose. Dėl šios priežasties nagrinėjami tie mąstytojo mokslo darbai, kuriuose gvildinama tarpkultūrinė problematika. Straipsnio autorius, siekdamas atskleisti šios problematikos genezę Mickūno filosofijoje, tyrinėja mąstytojo pasaulėvokai svarbias vokiečių filosofų Ludwigo Landgrebe'o ir Eugeno Finko idėjų įtakas, tai leidžia geriau suprasti mąstytojo tarpkultūriškumo sampratą.

RAKTAŽODŽIAI: Mickūnas, kultūros filosofija, fenomenologija, civilizacijų analizė, Fink, Landgrebe.

ĮVADAS

Pagrindinis šio straipsnio tyrimo objektas – Mickūno civilizacijos ir kultūros fenomenų interpretacijos savitumas, kylantis iš ištikimybės klasikinės fenomenologijos metodologinėms nuostatomis ir domėjimosi kultūros filosofija. Siekdamas atskleisti įvardytą tyrimo objektą straipsnio autorius kelia konkrečius uždavinius. Pirmiausia siekia aptarti lietuvių mąstytojo indėlio į tarpkultūrinės studijas reikšmingumą. Iš čia plaukia antras uždavinys: glaustai aptarti Mickūnui didžiausią įtaką padariusių mąstytojų idėjas ir išryškinti jo paties pagrindinių teorinių bei metodologinių nuostatų savitumą. Tuo tikslu, be minėto teorinio ir metodologinio Mickūno nuostatų atskleidimo aspekto, straipsnio autorius gilinasi į Mickūno mokytojų Eugeno Finko ir Ludwigo Landgrebe'o filosofijas tiek, kiek jos siejasi su tarpkultūriniu kontekstu lietuvių filosofo mokslinėje veikloje.

TARPKULTŪRINĖ PROBLEMATIKA MICKŪNO MĄSTYME

Mickūnas kalbėdamasis su iškiliumi lietuvių filosofu Arūnu Sverdiolu prisipažįsta, kad po studijų Kelne ir Freiburge, pradėjęs dirbti Čikagos ir Emory universitetuose, „<...> gilinausi į analitinę filosofiją... Pradėjau dėstyti dabartinę Europos filosofiją“ (Mickūnas, Sverdiolas 2004: 14). Gilindamasis į analitinės filosofijos tradicijos vienos iš atšakų, susiformavusios Didžiojoje Britanijoje idėjas, tam, kad lavintų savo filosofinę argumentaciją, mąstytojas pagreičiui studijuoja klasikinės fenomenologijos veikalus, daugiausia Edmundo Husserlio traktatus. Šiame pirmajame mokslinio darbo etape jam aktualiausias atrodo fenomenologinės redukcijos klausimas. Jį filosofas svarsto keldamas bendrus teorinius klausimus. Nors šiame mąstymo etape „<...> turime reikalą ne su historicistinių mąstymų reprezentuojančiais teleologijos indeksais, bet su patirties horizontais...“ (Gajauskas 2011: 51), vis dėlto šiuo laikotarpiu filosofas dar tikrina savo teorines įžvalgas, o tarpkultūrinė problematika neišryškėjusi. Iš esmės aptariamą Mickūno mąstymo etapą iki XX amžiaus 8 dešimtmečio pradžios galima laikyti propedeutiniu laikotarpiu, skirtu subrandinti savo originalias idėjas.

Antrąjį Mickūno mąstymo etapą straipsnio autorius linkęs sieti su aktyvia filosofo dėstyto veikla XX amžiaus 8 dešimtmetyje. Kaip teigia pats mąstytojas, tuo metu „<...> studentai buvo labai aktyvūs, pas mus buvo beveik vadinamasis laisvasis universitetas. Teko sukurti gana įvairių dalykų, įvesti naujų temų. Vedžiau seminarus apie sąmonę, žaidimo filosofiją, pradedant Johano Huizingos *Homo ludens* ir Eugeno Finko *Žaidimu kaip pasaulio simboliu*“ (Mickūnas, Sverdiolas 2014: 14). Iš Mickūno atsiminimų plaukia, jog antrajame mąstymo etape aktyvūs JAV socialinio gyvenimo įvykiai paskatina filosofą vėl apmąstyti mokytojo Finko idėjas, jų įtaką straipsnio autorius nagrinėja toliau atskirame skyriuje. Dėl Finko įtakos Mickūno mąstymui šį etapą galima vadinti ir policentrinės sąmonės etapu. Finkas egzistencinius fenomenus – meilę, mirtį, žaidimą, darbą – svarstė atskiro individo gyvenimo kontekste, o štai Mickūnas interpretuoja panašius egzistencinius fenomenus visuomeninėje plotmėje. Dėl to šiek tiek pakinta jų traktavimas. Mickūnas gilinausi į dialogą, politiką ir erosą kaip į atskirus fenomenus. Tarpkultūrinės problematikos daigai ryškėja kalbant apie „<...> kosminę – erotinę, arba brahmanišką – polifoninio dialogo ir kosminio šokio sąmonės pozicijas“ (Gajauskas 2011: 89). Taigi galima daryti prielaidą, kad šiame Mickūno mąstymo etape atsiranda tarpkultūrinio mąstymo gijų. Nuo XX amžiaus 9 dešimtmečio pradžios Mickūno straipsniuose ir veikaluose vis daugiau dėmesio skiriama polio (politikos) fenomeno eksplikacijai. Dėl šios priežasties trečiąjį etapą, kuris tęsiasi jo veikaluose iki šiandien, galima vadinti pilietinės sąmonės refleksijų laikotarpiu. Šio etapo veikaluose pabrėžiama, „<...> kad demokratija remiasi aktyvia pilietine sąmone“

(Gajauskas 2011: 122). Atskiri tarpkultūrinės problematikos kontekstai, susiję su Rusijos ir Kinijos galios diskursų apmąstymu, ryškėja Mickūno mokslinėje veikloje apmąstant viešojo gyvenimo peripetijas, kurios atspindi pilietinės sąmonės dinamiką Rytų ir Vakarų civilizacinių paradigimų slinktyse.

LUDWIGO LANDGREBE'O ĮTAKA MICKŪNO MĄSTYMU

Norėdami geriau suvokti Mickūno teorinių ir metodologinių prieigų savitumą turime pirmiausia pasinerti į jo mąstyseną formavusią idėjinę aplinką. Austrų kilmės Kelno universiteto fenomenologijos profesorius Ludwigas Landgrebe'as (1902–1991), kaip ir Finkas, buvo vieni svarbiausių Mickūno mąstymą formavusių mokytojų. Artimiausias fenomenologijos pradininko Edmundo Husserlio bendradarbis bei asistentas, taip pat ir Husserlio archyvo Kelne vadovas Landgrebe'as aktyviu pedagoginiu rūpesčiu dar studijų universitete metais įtraukė Mickūną į Husserlio raštų nuodugnią hermeneutinę analizę. Mickūnui Landgrebe'as „<...> sakydavo: „Kai stovėjome prie Husserlio mirties patalo, prisiekėme visais įmanomais būdais tęsti fenomenologiją“ (Mickūnas, Sverdiolas 2004: 23). Landgrebe'o mokinys Mickūnas, kaip ir mokytojas, fenomenologiškai tyrinėjo istorijos, religijos ir politikos klausimus.

Vienas svarbiausių mokslinio darbo bruožų, būdingų abiem mąstytojams – ištikimybė fenomenologijos tradicijai ir iš jos kylančiai metodologijai konkretų klausimą aiškinti remiantis šios filosofinės krypties idėjomis. Vis dėlto skiriasi esminis filosofinio supratimo segmentas – aptariamo naratyvo pagrindas. Landgrebe'o veikaluose ryškus požiūris į fenomenologiją kaip griežtą mokslą, kuriame mažai vietos intuityviai logikai ar vaizduotės žaismui: „Jeigu būtų kitaip, filosofija būtų viso labo abejonė, o ne metodas, mokslas. Tuomet ji reikštų viso labo vienijantį šūkį, o ne tarpusavio ryšį, kuris yra ne kas kita kaip mąstymo uždavinys – ne „sąvokinė pastanga“¹ (Landgrebe 1963: 110). Mickūno mokytojo lojalumas fenomenologijai nėra grįstas vien instituciniu ar asmeniniu prisirišimu. Priešingu atveju Landgrebe'o tekstai dėl aklo sekimo Husserliu vargu ar būtų sulaukę vertimų į japonų, italų, čekų, anglų kalbas. Atvirkščiai, mąstytojas savitai aiškino politikos, istorijos, religijos klausimus ir sulaukė uolių sekėjų minėtose šalyse. Landgrebe'o ištikimybę fenomenologijai veikiau derėtų vadinti meilę idealui, kurio tikslas paaiškinti žmogaus vidujybės ir supančios tikrovės santykių peripetijas visa apimančios ideologijos

¹ Waere es anders, dann waere Philosophie nichts anderes als sein Ahnen und nicht Methode, nicht Wissenschaft. Dann bedeutete sie fuer den Menschen nur Appell, der ihn vereinzelt, aber nicht Bindung, die nichts anderes ist als die Bindung an eine Aufgabe des Denkens, wodurch sie unpersoenlich wird als die „Anstrengung des Begriffs“. (Landgrebe 1963: 110)

kontekste. Dėl to toks uolus Landgrebe'o sekimas fenomenologijos idealu laikytinas lojalumu tradicijai, kuri siekia pirmąją hėgeliškos fenomenologijos variaciją, skelbiančią apie griežtą mokslą, galintį viską paaiškinti akademinė kalba.

Mickūno filosofinis suvokimas skiriasi nuo Landgrebe'o, pirmiausia – fenomenologinio metodo aiškinimu. Landgrebe'o iš Husserlio išmoktas *epoche* yra nuoseklus mokslinių procedūrų sustyguotas procesas, grindžiamas eksperimentiniu bei metodologiniu instrumentarėjumi. O Mickūnui fenomenologinė redukcija tai – „<...> skirtingos metaforos, aprašančios tą patį nuostatos pakeitimą, būtiną filosofiniam tyrimui“ (Mickūnas, Stewart 1994: 47). Iš to išplaukia, kad Mickūnas atsisako žvelgti į fenomenologinę redukciją vien kaip į metodą tam, kad atvertų kelią mokslininko humanitaro sumanumui ir kūrybiškumui. Šiuo mąstymo judesiu Mickūnas paliudija, jog įmanoma laisvai interpretuoti mokyklinės sąvokas ir nesusieti suvokimo bei plėtojamų koncepcijų su kritikuojamų teorijų vaiduokliais. Galiausiai fenomenologinės redukcijos kaip metaforos interpretacija atveria kelią tyrinėti tarpkultūrinius horizontus.

Esminį Landgrebe'o ir Mickūno fenomenologinio filosofavimo panašumą atskleidžia intersubjektyvumo traktavimas. Landgrebe'as intersubjektyvumą aiškina žmogiškų tarpasmeninių santykių ir intencionalumo koncepcijų kontekste panašiai kaip Husserlis. „Mūsų subjektyvumas nėra vidinis, lydimas unikalios sąmonės „išgyvenimų“, todėl jis glaudžiai susijęs su „įsijautimu“ į Kito subjektyvumą“² (Landgrebe 1963: 102). Trumpai tariant, *solus ipso* įveikia tik socialinis bendrabūvis, kuris neegzistuoja intelektiniame dramblio kaulo bokšte be diskusijų su kitaip manančiais. Įvairiais atžvilgiais šią grynosios fenomenologijos problematiką plėtojo kiti artimi fenomenologijai mąstytojai, tokie kaip Alfredas Schutzas, Emanuelis Levinas ir pats Mickūnas.

EUGENO FINKO ĮTAKA MICKŪNO FILOSOFIJAI

Kitaip nei Landgrebe'as, įsipareigojęs bet kokiais būdais tęsti Husserlio filosofiją, antrasis Mickūno mokytojas Finkas, taip pat Husserlio asistentas, sužavi nekonformistiniu mąstymo stiliumi, kritiškai gvildenama paties Husserlio bei jo kolegų Heideggerio analizuota laiko problematika ir su tuo susijusių filosofinių klausimų sprendimo savitumu. Kitaip nei minėtų didžiųjų mąstytojų ar paties Mickūno filosofijoje, linkusioje sieti grynosios fenomenologijos idėjas su socialiniais,

² Subjektivitaet ist uns in keiner anderen Weise gegeben denn als unsere eigene Innerlichkeit mit ihren „Erlebnissen“, ihren Bewusstseinszuständen, und in der Evidenz der „Einfuehlung“ als die Subjektivitaet des anderen, des Mitmenschen (Landgrebe 1963: 102).

pedagoginiais, tarpkultūriniais kontekstais, Finko mąstymas yra universalus bei savitas, iš XX amžiaus egzistencializmo ir fenomenologijos tradicijų gijų supintas vainikas. Heideggerio būties ir laiko (vok. *Sein und Zeit*), rūpesčio (vok. *Sorge*) ir unifikuotos minios (vok. *das Mann*) temų eksplikaciją Finkas savo filosofinėje kūryboje įaudžia į meilės, mirties, darbo, galios ir žaidimo drobę. Iš visų paminėtų fenomenų tarpkultūriniam diskursui svarbiausias meilės fenomenas. Finkui „<...> meilė yra dialektinė mirties priešingybė. Tai, ką mirtis pasiima, tą meilė sugrąžina. Šiame atsinaujinimo pasikartojime pasireiškia kosminė kaitos žaismė...“ (Jonkus 2003: 57), per kurią patiriama pasaulio vienovė ir žmogiškosios kūrybos pilnatvė.

Finko filosofijoje būties fenomenų – darbo, mirties, žaidimo, meilės, galios – kontekstuose mėginama pro medžiaginių daiktų luobą išvelgti daiktų pasauliškumo matmenis. „Kad ir kuriame nors pasaulio viduje esančiame daikte kosmosas alegoriškai atkartoja savo sanklodą, savo struktūrą ir esminį planą, taip pažymimas kertinis filosofinis fenomenas, kuriuo remiantis galima išrutuliuoti spekuliatyvią pasaulio formulę“ (Fink 2018: 53–54). Iš pirmo žvilgsnio deklaruojamas mąstymo judesys mena Georgo Vilhelmo Friedricho Hegelio dvasios susvetimėjimą ir savasties suvokimą. Vis dėlto pastarajai minčiai prieštarauja Finko mąstymo atspirties taškas reikšmingiausias jo tolesniems tyrinėjimams: juslinė išorinė tikrovė generuoja visas įmanomas žmogaus būties prasmes. Taigi akivaizdu, kad pagrindinis Finko kosmoso sampratos šaltinis antikinės kultūros klodas eina nuo europinės filosofijos ištakų, ikisokratikų mąstymo, link gamtos slėpinio konsekracijos Platono filosofijoje. Panašaus mąstymo ženklų, atskleidžiančių gamtos įtaką žmogaus dvasiniam augimui, galima aptikti senojoje baltų religijoje, kinų daoizme, japonų dzenbudizme ir šintoizme. Buvęs Finko paskaitų klausytojas Freiburgo universitete Mickūnas plėtoja savitą daiktų ir pasaulio santykio interpretaciją ir perima tam tikrus mokytojo kosmoso sampratos bruožus.

Finkas kosmoso koncepcijos klasikinę teorinę žiūrą taiko XX amžiaus egzistencializmo temoms apmąstyti. Tam tikri problemų svarstymo būdai yra tradiciniai, o štai klausimų formulavimas ir turinys yra modernūs. Panašiai samprotauja jo mokinys Mickūnas. Jis pripažįsta mąstymo *peras* (ribas), būdingas taip pat skirtingoms senovės graikų filosofijoms. Antra vertus, lietuvis remiasi tiek klasikine (Hegelio, Kanto, Husserlio), tiek neklasikine (Nietzsche'ės, dzenbudizmo, Heideggerio) filosofinėmis paradigmomis. Skirtumas tarp Mickūno ir Finko kosmoso sampratų yra dalinis. Mickūnui kosmosas yra apriorinio sąmoningumo forma, pranokstanti subjekto ir objekto priešstatą. Taigi „<...> mąstant „apie“ kosmą reikia atsisakyti visų laiko – erdvės – judesio simbolių, naudojamų gyvenamuosiuose pasauliuose – tai gali būti tiek galingos civilizacijos, tiek visai mažutės gentys“ (Mickūnas 2017: 174). Pati savaime Mickūno kosmoso samprata atrodo menkai papildanti episteminių klausimo aspektą. Diskutuojamos Mickūno kosmoso sampratos originalumas

atsiskleidžia kitais atžvilgiais. Jeigu pripažįstama, kad visoms be išimties civilizacijoms būdingas abstraktus mąstymas, generuojantis universalias juslinės šiapusybės prasmes, tuomet eurocentrinė ideologija neturi jokios vertės. Tokiu būdu minėtasis ontologinis svarstymo lygmuo, užuot likęs metafizikos hermetinėje terpėje, neišvengiamai pereina į filosofinės antropologijos, tarpkultūrinės filosofijos klausimų sritis. Tuo tarpu „pati didžiausia Finko pastanga buvo apmąstyti pasaulį, ontologiją glaudžiai susiejant su kosmologija ar netgi, kai kurių žinovų nuomone, ontologiją pakeičiant kosmologija“ (Sverdiolas 2018: 86). Arūno Sverdiolo teiginys yra ginčytinas, nes Finko visą gyvenimą tyrinėti reiškiniai mokslinėje tradicijoje priskirtini ontologijos klausimų spektrui. Antra vertus, jo visuminis požiūris į daiktą išties artimas graikiškai kosmoso pasaulėvokai.

KULTŪRŲ TYRINĖJIMO KŪRYBINĖ PROJEKCIJA

Pokalbių pagrindu parengta daugiausia filosofijos, politikos problematikai skirta knyga „Visa aprėpanti dabartis“ yra svarbi tarpkultūrinei diskusijai dėl Mickūno biografinio konteksto ir tarpkultūriškumo teorinės pozicijos išaiškinimo. Heterogeniškų civilizacijų analizėje „<...> lyginant dvi kultūras, jos rikiuojamos į hierarchiją: religija, mitologija, bendruomenės sąranga, žmogaus savęs pažinimas arba psichologija, menas ir panašiai. Paskui tos struktūros lyginamos horizontaliai: religija čia ir religija ten, mitologija čia ir mitologija ten. Bet man pasirodė, kad yra kita galimybė – palyginti, sakykime, vienos kultūros mitologiją su kitos psichologija, vienos bendruomenės sąrangą su kitos religija. Taigi lyginti ne horizontaliai ir ne vertikalčiai (nes yra ir tokia metodologija), bet kertant kampais“ (Mickūnas, Sverdiolas 2004: 43). Iš pirmo žvilgsnio nuoseklus civilizacijų analizės atmetimas ir pasirinkimas tyrinėti kultūrų reiškinius, remiantis intuicija, grasina patį tyrinėjimą paskandinti neapibrėžtumo liūne. Vertėtų priminti, jog pasaulyje esama kultūrinių analizių, grindžiamų tyrėjo intuityviu problemos sprendimo ieškojimu. Prancūzų gyvenimo filosofijos krypties atstovas Henri Bergsonas „gyvenimą suvokdamas kaip nenutrūkstamą iracionalaus vitalinio „gyvybės polėkio“ fliuktuaciją ir nesąmoningą pasaulinių procesų pamatą...“ (Andrijauskas 2004: 413) prabyla apie kismo ir pastovumo vyksmus apibūdinantį *élan vital* (gyvybės polėkį). Jo pagrindas žmogaus vidujybės ir pasaulio santykių aiškinimas per evoliuciją, kuri „<...> yra be paliovos atnaujinama kūryba, ji laipsniškai kuria ne tik gyvybės formas, bet ir idėjas, leidžiančias intelektui ją suvokti, ir sąvokas, kuriomis ji bus išreikšta“ (Bergson 2004: 122). Prancūzų mąstytojas nebrėžia aiškios ribos tarp išorybės ir vidujybės. Kriterijus, pagal kurį nepaskęstama nesąmoningumo (intuicijos) sultyse,

yra racionalaus mąstymo ir meninės vaizduotės sąveika kūrybiniuose procesuose. Kitaip sakant, būtent iracionalusis mąstymo pradas taria lemtingą žodį, formuojantį teorinio naratyvo korpusą, kuriuo grindžiami tiek gyvybės raidos, tiek kultūrų veikimo dėsniai. Bergsono „gyvybės polėkio“ teorijoje atsiskleidžiantis intuicijos pradas būdingas taip pat ir Mickūno mąstymui.

Prancūzui svarbesnės vaizduojamų civilizacijų detalės, atskleidžiančios civilizacijų mikropasaulius ir atspindinčios kūrėjo dvasios vitališkumą bei spontaniškumą. Tuo tarpu Mickūno „kampai“ veikia tarsi filosofinės minties inžinerinė projekcija, kurioje mikronaratyvų racionali logika sąveikauja su vaizduote ir atmintimi. Atminties komponentas tarpininkauja tarp eidetinės analizės procesų ir autoriaus asmeninėje patirtyje, atmintyje, neršiančių jau apmąstytų intelektinių išvalgų bei įspūdžių, kiek jie dera su audžiamo samprotavimo ir jį iliustruojančio naratyvo gyvybingumu. Straipsnio autoriaus nuomone, taip laužydamas tyrinėjimo strategijų linijas mąstytojas neprisiriša prie svetimų tekstų ir nepraradęs asmeninio svarstymo azarto atranda įdomių dalykų civilizacinėje analizėje. Taigi iš to, kas pasakyta, išplaukia, kad pirminė hipotezė, jog Mickūnas atmeta komparatyvistinę, hermeneutinę ar kurią kitą tarpkultūrinio lauko tyrinėjimo strategiją, yra klaidinga. Jis naudoja įvairių tyrinėjimo strategijų elementus tarsi svarstomo klausimo plytas tvirtinančią medžiagą. Dėl šios priežasties Mickūnui svarbiausia paties klausimo kaip statomo mūrinuko atvertis tolesnei rekonstrukcijai. Aptariamame kontekste Mickūno „kampų“ metodologija, nors iki galo neapibrėžiama vadovėliniais terminais, vis dėlto tampa civilizacinės analizės įrankiu, kuriam būtų sudėtinga prisegti vienos ar kitos filosofinės mokyklos sąvokų klišes.

Augustino filosofijoje kalbama apie ypatingą vidujybėje skendinčios dabarties intuiciją: ji savitai ženklina amžinybės ilgesį. „Dabar visiškai aišku ir suprantama: nėra nei ateities, nei praeities, ir neteisingai sakoma, kad yra trys laikai: praeitis, dabartis ir ateitis. Teisingiau tikriausiai būtų sakyti taip: yra trys laikai – praeities dabartis, dabarties dabartis ir ateities dabartis. Šie trys laikai kažkaip yra mūsų sieloje, ir niekur kitur aš jų nematau“ (Augustinas 2019: 341). Augustinas suvokia, jog bet koks kalbėjimas jau yra sąlygotas to kalbėjimo prezencijos. Tačiau, nors ir pripažįsta dabartiškumo esminę duotį žmogaus sieloje (sąmonėje), mano, kad pagrindinis kismo ir pastovumo lėmėjas yra Dievas, kuris gali būti tiek sąmonės, tiek juslinės tikrovės pagrindas. Atsispirdamas nuo šio antikinės filosofijos požiūrio taško Mickūnas augustiniškosios prezencijos refleksiją fizinės tikrovės atžvilgiu originaliai pritaiko skirtingoms civilizacijoms apmąstyti. „Sakoma, kad dabartis yra taškas ant linijos, praeitis yra kitas taškas, ateitis – dar vienas taškas. O jei galvotume, kad dabartis yra ne taškas, bet gelmė, kad dabartis yra kosminė plačiausia dabartis? Žvelgiant kosmiškai, tasai dabarties taškas yra visa apimantis, yra visata. Ta laiko gelmė gal yra pasaulio gelmė“ (Mickūnas, Sverdiolas 2004: 30).

Daroma prielaida, kad dabartis įkūnija tam tikrą visatos modelį. Augustino filosofijoje Dievas įgalina šio modelio veikimą, o štai Mickūno mąstyme vadovujamasi modernių laikų paradigma, kurioje žmogus yra gamtos ir savo vietos socialinėje bendruomenėje suvokėjas. Vadinas, sąmoningai svarstomas dieviškosios substancijos ypatingumas ir atitinkamai žmogaus esybės unikalumas. Dėl to jau gvildenta tyrinėjimo „kampais“ intuityvi žiūra gali megztis tik iš pradžių pripažinus žmogaus suvokiamą juslinę tikrovę ir iš jos išplaukiančius individo episteminius patyrimus. Priešingu atveju liekama abstraktaus mąstymo stichijoje. To Mickūnas nepageidautų, nes numanomi mąstymo judesiai panaikintų tyrinėjimo avantiūros netikėtumų akimirkas.

Tarpkultūrinėje analizėje atsiskleidžiančių suvokinių „<...> pagrindas yra gyvoji dabartis: žiūri į ką nors kaip į pastovų dalyką, bet žiūri iš visų pusių, dinamiškai... Nepaisant to, kad „vertikalioje“ sąmonėje galvoji ką nors palaikyti, palaikyti reikia labai dinamiškai! Kismas palaiko pastovumą. O kitoje civilizacijoje kismas gali būti palaikomas ardant pastovumą“ (Mickūnas, Sverdiolas 2004: 96–97). Filosofas suderina antikinio vaido tarp Parmenido šalininkų, teigusių būties pavidalų stabilumą, ir tarp Herakleito sekėjų, ieškojusių pamatinio judėjimo šaltinio gamtoje ir visatoje, koncepcijas su daoistine *in / yang* būties elementų harmonijos ir priešpriešos teorija. Taip civilizacinė analizė geba kritiškai pažvelgti į analizuojamą idėjinį naratyvą ir ideologinius skolinius. Pastarieji neišvengiamai vis labiau apsineša privalomų kultūros filosofijai dogmų rūdimis. Viena iš tokių tariamai nepajudinamų tiesų, kuria suabejoja Mickūnas, vien panašių arba labai skirtingų kultūrų lyginimo nepagrįstumas. Nors skiriasi keliama tyrinėjimo tikslai ir uždaviniai, vis dėlto abiem atvejais mokslininkai vadovujasi griežtai apibrėžtais metodologiniais orientyrais, dėl kurių gaunami panašūs tyrinėjimo rezultatai, menkai išplečiantys pažinimo ribas.

Siekdamas išvengti mokslinių rezultatų vienodumo ar iracionalumo Mickūnas siūlo laisvai interpretuoti tyrinėjimo strategijų taisykles, kad būtų suvokta heterogeniškų civilizacijų specifika. Paviršutiniškai žvelgiant toks mąstymo judesys primena lengvabūdišką eksperimentavimą, kai gaunamos neaiškios išvados. Vis dėlto įsigilinus aiškėja tokio tyrinėjimo vertė. Pirmiausia laikantis skirtingų tyrinėjimo perspektyvų plečiasi tyrinėjimo problemų laukas. Tyrėjas ne išvengiamai turi tobulėti savo profesinėje srityje ir taip suvokti kitų žmonių „gyvenamųjų pasaulių“ horizontus. Antra, galima keisti tyrinėjimo kryptį ir turinį atliekant tyrinėjimą. Galiausiai aptariama tendencija lemia, jog atsisakoma hermetinio mokyklinio kultūros reiškinių matymo. Straipsnio autoriaus nuomone, nors aptariama mokslinė žiūra leidžia varijuoti tarp antropologinės stebėsenos detalių ir teorinės refleksijos savitumo, tačiau iki galo neužkerta kelio ydoms, išplaukiančioms iš žmogiško subjektyvumo.

STATIKOS IR DINAMIKOS DERMĖ

Nemenka dalis anglišku straipsnių, verstų į lietuvių kalbą rinkinyje „Pastovumas ir tėkmė. Kultūros fenomenologijos apybraižos“, atskleidžia esmines Mickūno kultūros filosofijos idėjas. Sąvade rutuliojamų mokslinių įžvalgų pagrindas – episteminio lygmens refleksija: „<...> kultūrinės terpės savitumo suvokimas koreliuoja su intencionalumo bendrumo suvokimu. Jei tokio suvokimo nėra, įvairios kultūrinės koncepcijos savo pozicijų išlaikyti nepajėgia“ (Mickūnas 2007: 43). Fenomenologijos egzamino neišlaiko kultūrologijos, filosofinės hermeneutikos disciplinos Mickūno klasėje. Pagrindinis vertinimo kriterijus, kuriuo nesivadovauja minėtų mokslo sričių atstovai šio tariamo žinių patikrinimo metu, paties kūrėjo intencionalumo, išryškinančio svarbias vertybes heterogenišku kultūrų analizėje, nepaisymas. Kitaip sakant, kritikuojamų sričių specialistai per daug pasitiki tariamai objektyviomis metodologinėmis prieigomis ir pamiršta pasirinktų tyrimų subjektyvumą.

„Bet koks kultūrų tyrinėjimo metodas gali būti apkaltintas šališkumu kaip priklausantis konkrečiai kultūrai. Negalima kalbėti apie priklausomybę konkrečiai kultūrai ir tuo pat metu teigti, jog siūlomas metodas yra universalus, t. y. kultūriškai nepriklausomas“ (Jonkus 2007: 10). Viena vertus, abiejų fenomenologijos krypties mokslininkų idėjinės nuostatos atkreipia dėmesį į perdėtą minėtų sričių tyrinėtojų pasitikėjimą atliekamo tyrinėjimo objektyvumu. Tokia pozicija gali lemti pernelyg atitrauktą nuo tikrovės reiškinių tyrinėjimą. Antra vertus, pasirinkus Mickūno siūlomą poziciją kultūrų įvairovės tyrinėjimo atžvilgiu vargu ar lieka kitas galimas požiūrio taškas, išskyrus fenomenologinį. Suvokdamas išsivijęs mokslininko pozicijos radikalumą, straipsnio autorius norėtų jai paprieštarauti. Sutinkant su Jonkaus pozicija, kad nė vienas metodas negali būti traktuojamas kaip universalus, reikia išdrįsti pripažinti, jog nė vienas tyrinėjimo būdas negali būti išskirtinis, pranašesnis už kitą. Iš to išplaukia, kad ši nuostata fenomenologijai taip pat turėtų galioti. Deja, priešingai, polinkio į universalumą yda priskiriama visoms kitoms mokykloms, tik ne fenomenologijai: šiam akademiniam diskursui tarp daugybės kitų kultūros reiškinių abu fenomenologai suteikia akademinio galios centro dominantės statusą, skirtingai nei kitiems galimiems moksliniams požiūriams.

Diskutuojamame straipsnių rinkinyje „Pastovumas ir kaita“ svarbu suprasti tarpkultūrinį Mickūno idėjų kontekstą kultūrinių terpių kaitos koncepcijoje. Joje iš ikisokratikų paveldėta mišri empirinė – teorinė žiūra susiejama su sociologiniu požiūriu, kreipiančiu dėmesį į visuomenę kaip įvairialypių struktūrų, turinčių savo paskirtį ir veiksenos būdus, visumą. Pripažindamas demokratinėms visuomenėms būdingą skirtingų intelektinių pasakojimų tolygaus vertinimo principą, Mickūnas pastebi šių pasakojimų tarptautiškumą globalizacijos kontekste: „Ar repo kultūra Lietuvoje bus tokia pati, kokia ji yra afrikiečių-amerikiečių bendruomenėje?

Panašu, kad, pereinant iš vienos terpės į kitą, įvyksta tokie tapatumo pokyčiai, kurių šių kultūrų kūrėjai niekada nenumatė. Tokiuose perėjimuose niekada nėra perduodamas originalas, bet tik jo interpretacija skirtingoje kultūrinėje terpėje“ (Mickūnas 2007: 220). Straipsnio autorius oponuoja šiai Mickūno minčiai. Kultūrinių tapatybių pokyčiai pirmiausia suponuoja atsiradusių skirtumų tyrinėjimo būtinybę. Vien diskutuojant apie pokyčius atskirais kitoniškais tyrinėjimo rakursais, prieš tai jų neišnagrinėjus, abejotina, ar galima tarpkultūrinės diskusijos metu įvairiapusiskai suprasti dalykus. Galiausiai skirtingi tyrinėjimo rakursai tik išryškina „originalo“ ir „interpretacijų“ prasmių skirtumus kultūrinėse terpsėse. Dėl šios priežasties straipsnio autorius mano, kad tikslinga, tiriant heterogeniškas civilizacijas, atsižvelgti į kultūrologijos ir kitų kultūros mokslų pasiekimus. Kitu atveju plėtojamas naratyvas, užuot atskleidęs aprašomo reiškinių ypatybes, liks mokslinio solipsizmo gniaužtuose, o vienpusiška diskusija stokos kitokio suvokimo matmens.

Aptardamas modernios Vakarų civilizacijos veikimo principus Mickūnas atkreipia dėmesį į Rytų ir Vakarų lyginamąsias studijas. Vakarai filosofui yra atraminis atskaitos taškas, nuo kurio brėžiama visų gyvenamųjų pasaulių trajektorija. Šis civilizacinis punktyras įkūnija Mickūno pagrindinės kultūros filosofijos idėjos – pastovumo ir tėkmės – kvintesenciją. Pirmasis sandas atstovauja „<...> veikiau platoniskai – mokslinei, tam tikra prasme „puritoniškai“ perspektyvai; jis yra susijęs ir apibrėžtas, brėžiantis numanomą tvarką, kurią galima išreikšti teoriškai arba praktiškai. Savo ruožtu pokyčius galima suprasti kaip nesuvaldomą įmestį į tam tikrą galių judėjimą, kurių prasmė reikalauja, kad šis procesas būtų „išgyventas“ (Mickūnas 2007: 235). Iš tiesų, tiek Rytams, tiek Vakarams būdinga dinamikos ir statikos dermė, išplaukianti iš skirtingų filosofinių terminų dialektikos, žmogaus mąstymo ir gamtos procesų kaitos bei sutapties momentų stebėjimo. Taigi šio požiūrio esmė tokia: mąstytojų figūras, mokyklas, idėjas siejantys mitiniai naratyvai gali skirtis, bet pasikartojantys dėsningumai yra labai panašūs abiejuose civilizaciniuose poliuose.

TARPKULTŪRINIO DISKURSO DIMENSIJA

Studijoje „Perfenomenologiją į dzenbudizmą“ Mickūnas užsibrėžia tyrinėti japoniško dzenbudizmo ir fenomenologijos sąsajas. Nors autorius tvirtina, jog „<...> įvairūs Rytų ir Vakarų dzenbudizmo komentatoriai visuomet kreipiasi į fenomenologiją kaip į vakariečiams labiausiai prieinamą būdą suprasti dzenbudizmą...“ (Mickūnas 2012: 13), vis dėlto tekste pats mąstytojas pasitelkia kultūrologinę, istorinę, religijotybinę tyrinėjimo priegas, kad aprašytų vakarietiško, japoniško, indiško civilizacinių kontekstų panašumus. Studijoje pastebima tarpdiscipliniškumo tendencija

patvirtina straipsnio autoriaus prielaidą, jog modernybėje mokyklinės tarpkultūrinės tyrinėjimo priegos yra nulemtos postmodernistinių naratyvų daugiasluoksniškumo. Mokyklinio ir postmodernaus pasakojimo būdų derinimas Mickūno tarpkultūriniame lyginyje (vok. *interkultureller Vergleich*) atskleidžia, jog nepakanka vien gryniosios fenomenologijos terminų kontekstinio aiškinimo siekiant suprasti įvairių pasaulio civilizacijų specifika. Taip pat galima kelti kitą hipotezę, jog fenomenologinė deskripcija gali būti metodologine ar idėjine prasme pasenusi.

Norėdamas pagrįsti fenomenologinės deskripcijos universalumą tarpkultūriniame lyginyje Mickūnas stengiasi suvokti japonišką meditacinę patirtį – dzadzeną. Dzadzenas apeliuoja į tam tikrą ikirefleksyvų rymojimą, glūdintį mąstymo ištakose. Pažymėtina, kad Mickūno atliekamo tarpkultūrinio tyrimo teminė ir probleminė priegos nėra originalios. Heideggeris straipsniuose „Iš pašnekėsio apie kalbą“ (vok. *Aus einem Gespräch von der Sprache*), „Ramumas“ (vok. *Die Gelassenheit*; abu 1959) mėgino užčiuopti savitą japoniško mąstymo patirtį. Pirmajame straipsnyje minėtą pirminės patirties tyrinėjimo intuiciją įkūnijo paties Heideggerio ir japono Kukio pokalbis, kurio metu kalbos esmės buvo ieškoma svarstant japoniško meno ir vakarietiškos metafizikos klausimus. Tyrinėjimas sustojo ties kalbos ribų konstatavimu. Kalbos esmė „<...> niekada nebus surasta, kol bus reikalaujama tik informacijos principų ir simbolių pavidalu“ (Heideggeris 1992: 406). Vadinasi, reikia išeiti anapus kalbos ribų, nes kalboje nėra ieškomos pirminės patirties. Būtent šis kalbinis judesys yra įdomiausias Mickūnui.

Dėl šios priežasties jis netiesiogiai kelia sau tikslą – pranokti Heideggerio ir panašius tyrinėjimus, t. y. aprašyti „<...> suvokimą tokiame lygmenyje, kuriame dar nėra jokių įsitikinimų, jokių postulatų, jokio subjekto, patiriančio tikrovę“ (Mickūnas 2012: 169). Mąstytojo siekimas išties yra paradoksalus. Jeigu nėra aiškios *ego* struktūros, intencijų konceptualizacijos, vadinasi, nėra tokioje terpėje suprantamos, šią patirtį galinčios aprašyti kalbos. Tokiu atveju gali būti tik tam tikros jausenos, nurodančios į kalbinės mistikos dalykus. Be to, nėra aišku, kiek gali būti patikimas šios patirties aprašymas jau esant refleksiniame būvyje. Galiausiai reikia konstatuoti, kad fenomenologija yra viso labo filosofija, o šiam mokslui būtini patikimi kalbiniai įrodymai, kurių nesama Mickūno aprašomoje ikikalbinėje dzadzeno patirtyje. Taigi, nors Mickūno tikslas gerokai ambicingesnis nei Heideggerio (žvelgti toliau kalbos esmės klausimo ir išeiti anapus), vis dėlto iš to išplaukiantis suvokimas yra panašaus meninio ar (ir) religinio pobūdžio, kreipiančio žvilgsnį link tuštumos, besiskiriančios nuo minties ar dvasios užribio, refleksijos.

IŠVADOS

Pirma, aptariamame kontekste tarpkultūrinė diskusija yra integrali visos Mickūno filosofijos dalis, įsiterpianti į didžiąją jo tekstų dalį. Dėl šios priežasties Mickūno fenomenologinę kultūros teoriją galima laikyti ir tarpkultūrine. Taip pat būtina atkreipti dėmesį į tai, jog postmodernaus ir tradicinio filosofinio pasakojimų derinimas jo akademinuose straipsniuose ir knygose patvirtina mokslininko mąstyse nos lankstumą bei gebėjimą sumaniai panaudoti aktualias idėjas, analizuoti tiriamas problemas. Šiame kontekste nuoseklus mokyklinės fenomenologijos idėjų plėtojimas nėra hermetinis virimas savo sultyse. Atvirkščiai, mąstytojas stengiasi kritiškai pažvelgti į fenomenologijos teorines prieigas prie tarpkultūrinės filosofijos kontekstų ir išsakyti savitą požiūrį į įvairių metodų taikymą atliekant civilizacijų tyrinėjimus.

Antra, Mickūnas samprotaudamas apie heterogeniškas kultūras ir civilizacijas kūrybiškai išlaiko pusiausvyrą tarp eurocentrinio ir tarpkultūrinio diskurso. Pavyzdžiui, tekste nagrinėtu metodo klausimu: mąstytojas miglotai apibrėžia kitokias kultūrų tyrinėjimo strategijas nei fenomenologinė, filosofinė hermeneutinė. Iš pirmo žvilgsnio, susiduriama su pavergto vienos mokyklinės pozicijos mąstymo problema. Vis dėlto tokie tekstai, kaip antai: „Per fenomenologiją į dzenbudizmą“ ar „Pastovumas ir kismas“, eurocentrinę nuostatą pakeičia į tarpkultūrinę. Atrodo, tarsi pats autorius sokratiškai svarstyty savo pažiūrų teisingumo ar klaidingumo evoliuciją su kažkuo ir padaręs išvadas koreguotų tam tikrus savo įsitikinimus gyvenimo preferencijų sraute.

LITERATŪRA

- Andrijauskas, Antanas. Intuityvistinė Henri Bergsono filosofija. In Bergson, Henri. *Kūrybinė evoliucija*. Vilnius: Margi raštai, 2004.
- Augustinas, Aurelijus. *Išpažinimai*. Vilnius: Hubris, 2019.
- Bergson, Henri. *Kūrybinė evoliucija*. Vilnius: Margi raštai, 2004.
- Fink, Eugen. *Laimės oazė: esė apie žaidimo ontologiją*. Vilnius: Apostrofa, 2018.
- Gajauskas, Auridas. *Fenomenologinė Algio Mickūno kultūros filosofija*. Daktaro disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2011.
- Heidegeris, Martynas. Iš japono ir klausinėjančiojo pašnekesio apie kalbą. In Heidegeris, Martynas. *Rinktiniai raštai*. Sud. Arvydas Šliogeris. Vilnius: Mintis, 1992.
- Jonkus, Dalius. *Filosofinė antropologija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2003.
- Jonkus, Dalius. Įžanga. In Mickūnas, Algis. *Pastovumas ir tėkmė: kultūros fenomenologijos apybraižos*. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2007.
- Landgrebe, Ludwig. *Der Weg der Phaenomenologie: Das Problem einer urspruenglichen Erfahrung*. Guettersloh: Guettersloher Verlagshaus, 1963.
- Mickūnas, Algis. *Kosminė sąmonė*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2017.
- Mickūnas, Algis. *Per fenomenologiją į dzenbudizmą*. Vilnius: Baltos lankos, 2012.
- Mickūnas, Algis. *Pastovumas ir tėkmė: kultūros fenomenologijos apybraižos*. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2007.
- Mickūnas, Algis, ir Arūnas Sverdiolas. *Visa aprėpianti dabartis. Algį Mickūną kalbina Arūnas Sverdiolas*. Sud. Arūnas Sverdiolas. Vilnius: Baltos lankos, 2004.
- Mickūnas, Algis, ir David Stewart. *Fenomenologinė filosofija*. Vilnius: Baltos lankos, 1994.
- Sverdiolas, Arūnas. Žmogaus žaidimas, pasaulio žaismė. In Fink, Eugen. *Laimės oazė: esė apie žaidimo ontologiją*. Vilnius: Apostrofa, 2018.

Žilvinas Vareikis

THE REFLECTIONS OF AN INTERCULTURAL DISCOURSE IN MICKŪNAS' PHENOMENOLOGY

SUMMARY. The article discusses, with respect to the history of philosophy, the aspects of intercultural communication studied by Algis Mickūnas and their relation to the phenomenological tradition. By trying to reveal the mutual relations of these ideas the paper's author analyzes the intercultural discourse unfolding in Mickūnas' work. Consequently those scholarly writings of Mickūnas are discussed in which intercultural problems are examined. By seeking to determine their genesis the paper's author looks at the Lithuanian thinker's biography and finds the important influence that the German philosophers Ludwig Landgrebe and Eugen Fink exercised upon Mickūnas' thinking. The presence of this influence allows us to know the particularity of Mickūnas' conception of interculturality.

KEYWORDS: Mickūnas, philosophy of culture, phenomenology, civilizational analysis, Fink, Landgrebe.